

KS. WIESŁAW PRZYGODA

REALIZACJA APOSTOLATU SPOŁECZNEGO ŚWIECKICH W DZISIEJSZEJ POLSCE

Dwadzieścia lat po ogłoszeniu adhortacji apostolskiej *Christifideles laici* potrzeba refleksji nad zadaniami świeckich w Kościele i świecie wydaje się dla teologa pastoralisty oczywista. Z perspektywy obserwatora żyjącego w Polsce należy stwierdzić, że ostatnio dyskusja na temat roli świeckich w Kościele i świecie została nieco przyćmiona wielkimi problemami związanymi z transformacją społeczno-ustrojową państwa i wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej. Pozostawiając pytanie o rolę świeckich w Kościele innym autorom, pragnę skoncentrować się na aktualnych możliwościach, a zarazem trudnościach i ograniczeniach realizacji zadań apostolskich przez polskich katolików w różnych dziedzinach życia społecznego. Punktem wyjścia tej refleksji będzie zarysowanie dzisiejszego kontekstu społeczno-kulturowego obecności polskich katolików w świecie, a jej punktem dojścia wskazanie kierunków odnowy apostolatu społecznego świeckich w Polsce.

1. DZISIEJSZY KONTEKST OBECNOŚCI POLSKICH KATOLIKÓW W ŚWIECIE

Bez obawy popełnienia błędu można stwierdzić, że tuż po ogłoszeniu adhortacji apostolskiej *Christifideles laici* rozpoczęła się w Polsce głęboka transformacja społeczno-ustrojowa, wywołana wielkim przełomem roku 1989. Równolegle do transformacji w sferze polityczno-gospodarczej i prawnej trwa, zainicjowany jeszcze wcześniej, proces przemian społecznych o charakterze społeczno-kulturowym i religijnym. O ile przemiany ustrojowe tracą

Ks. dr. hab. WIESŁAW PRZYGODA, prof. KUL – kierownik Katedry Teologii Charytatywnej KUL w Instytucie Teologii Pastoralnej KUL; adres do korespondencji: ul. Radziszewskiego 7, 20-039 Lublin; e-mail: przygoda@kul.lublin.pl

ostatnio swą dynamikę i w zasadzie dobiegają końca, przemiany w sferze kultury, obyczajowości i religijności Polaków jeszcze się nasiliły wraz z wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. i do strefy Schengen w 2008 r. Większa mobilność Polaków, spowodowana głównie poszukiwaniem pracy na Zachodzie, sprawia, że na grunt polski przenoszone są wzorce zachowań i style życia obce wartościom chrześcijańskim. Hamowany przez dłuższy czas, z racji panującego systemu komunistycznego, proces pluralizmu społeczno-kulturowego nabrał w Polsce w ostatnim dwudziestolecu znaczącego przyśpieszenia. To wszystko sprawia, że dzisiaj mamy do czynienia z zupełnie innym światem, w którym wierni świeccy mają być „solą i zaczynem”, niż to miało miejsce w okresie schyłkowego PRL-u.

Wyniki badań socjologicznych coraz jaskrawiej pokazują, że w Polsce mamy już społeczeństwo pluralistyczne, charakteryzujące się wielością i różnorodnością, konkurencją i współzawodnictwem¹. Ks. R. Kamiński opisuje to w następujący sposób: „Polityka kieruje się racją stanu, która nie zawsze odpowiada kryteriom moralnym. Gospodarka kieruje się konkurencją rynkową. Państwo faworyzuje procesy emancypacyjne społeczeństwa i konkurencję między wyspecjalizowanymi grupami i instytucjami społecznymi w zmierzaniu do podobnych celów. Kościół katolicki jest tylko jednym z subsystemów społeczeństwa, posiadającym swoje wartości, normy, symbole i zasady postępowania”².

Pluralizm potęguje pozytywizm prawny, deinstytucjonalizację religii, indywidualizację wiary, subiektywizm i relatywizm moralny, odrzucenie autorytetów w wychowaniu oraz prywatną i selektywną religijność. W kontekście pluralizmu odwoływanie się do niezmiennych wartości religijnych i moralnych oraz kształtowanie wokół nich światopoglądu, postaw i stylu życia postrzegane jest jako ograniczenie ludzkiej wolności. Tymczasem wolność, jak wskazuje dokument II Polskiego Synodu Plenarnego, jest dzisiaj często przeżywana „jako uleganie instynktom oraz hołdowanie zasadzie, że człowiekowi wolno robić wszystko, co zechce. Łączy się to z negacją potrzeby podporządkowania się obiektywnej i powszechnej prawdzie oraz dobru. Konsekwencją takich postaw staje się w sferze etycznej naruszanie

¹ Zob. J. Mariański. *Religia i Kościół w społeczeństwie pluralistycznym*. Lublin 1993; R. Kamiński. *Duszpasterstwo w społeczeństwie pluralistycznym*. Lublin [Wrocław] 1997; J. Mariański. *Religijność społeczeństwa polskiego w perspektywie europejskiej. Próba syntezy socjologicznej*. Kraków 2004.

² R. Kamiński. *Działalność zbawcza Kościoła w teorii i praktyce pastoralnej*. Lublin 2007 s. 46-47.

powszechnie uznawanych zasad, w sferze religijnej zaś subiektywizacja wiary i wybiórczość w przyjmowaniu dogmatów i zasad moralnych”³.

Społeczeństwo pluralistyczne absolutyzuje rozum, pracę i sukces, co często prowadzi do manipulacji i wypaczenia sumień ludzkich. Wrażliwość dzisiejszego człowieka na sukces zawodowy i ekonomiczny nie tylko angażuje społecznie i witalnie człowieka, ale także pośrednio utrudnia mu dostęp do świata transcendentnego (zob. KDK 19). Stąd konieczna jest troska Kościoła o pogłębianie świadomości religijnej i kształtowanie dojrzałych sumień chrześcijan⁴.

Społeczeństwo pluralistyczne kształtuje inny profil religijności niż społeczeństwo tradycyjne. Zmniejsza się krąg osób ściśle związanych z Kościołem, wzrasta zaś liczba tych, którzy tylko częściowo utożsamiają się z religią i Kościołem⁵. Kościół nie może jednak zamknąć się na potrzeby religijne niewierzących, wątpiących i zagubionych. Szczególną rolę w dotarciu z orędziem ewangelicznym do tych kręgów ludzi mogą odegrać katolicy świeccy.

Specyficznego kolorytu polskiemu społeczeństwu dodaje wiele negatywnych zjawisk towarzyszących transformacji społeczno-ustrojowej. Ks. R. Kamiński do tych zjawisk zalicza arogancję i korupcję elit rządzących, uporczywe trzymanie się PRL-owskich schematów mentalnych, brak pełnego upodmiotowienia całego społeczeństwa, a także bałagan prawny i administracyjny⁶. Do tego dochodzi utrzymujące się wciąż na dość wysokim poziomie bezrobocie, które zmusza wielu młodych ludzi do emigracji zarobkowej. Długotrwałe wyjazdy na Zachód są powodem wielu problemów zwłaszcza w sferze życia małżeńskiego i rodzinnego.

Opisana powyżej sytuacja staje się wyzwaniem dla Kościoła w Polsce, a zwłaszcza dla polskiego laikatu. Kościół wprawdzie akceptuje pluralizm w sferze życia społeczno-politycznego i gospodarczego, ale zarazem broni swojej tożsamości ugruntowanej na niezmiennych prawdach wiary i wartościach moralnych. Chrześcijanie zobowiązani są do włączenia się w budowanie społeczeństwa pluralistycznego, ale sytuacja pluralizmu wymaga także od nich akceptacji wspólnego dla wszystkich podmiotów życia społecznego

³ II Polski Synod Plenarny. *Potrzeba i zadania nowej ewangelizacji na przełomie II i III tysiąclecia chrześcijaństwa* nr 27. W: *II Polski Synod Plenarny (1991-1999)*. Poznań 2001 s. 18-19.

⁴ Zob. B. D r o Ź d Ź, W. P r z y g o d a. *Pluralizm społeczno-kulturowy*. W: *Leksykon teologii pastoralnej*. Red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski. Lublin 2006 s. 623-626.

⁵ Zob. E. S a k o w i c z. *Katolicy dystansujący się od Kościoła*. W: *Leksykon teologii pastoralnej* s. 363-366.

⁶ K a m i ń s k i. *Działalność zbawcza Kościoła* s. 48.

systemu wartości podstawowych. Brak poszanowania tych wartości może bowiem zrujnować fundamenty ładu społecznego i stać się zagrożeniem dla człowieka i jego osobowej godności. W tym kontekście do apostołskich zadań świeckich należy troska o utrwalenie w społeczeństwie wartości podstawowych, będących niezbędnym warunkiem prawdziwej demokracji oraz miarą dynamizmu społecznego (KDK 34).

2. DZIEDZINY APOSTOLATU KATOLIKÓW ŚWIECKICH W ŚWIECIE

Adhortacja apostołska *Christifideles laici* postrzega istotę apostołstwa katolików świeckich, zgodnie z nauczaniem Soboru Watykańskiego II, jako przepajanie wszystkich dziedzin doczesnych duchem i wartościami chrześcijańskimi z właściwą sobie kompetencją i na własną odpowiedzialność, zgodnie z zasadami Ewangelii i miłości chrześcijańskiej (ChL 36; zob. KK 36; DA 7). Priorytetowe znaczenie ma działalność apostołska katolików świeckich w takich dziedzinach odnowy porządku doczesnego, jak: rodzina, polityka i budowanie pokoju w świecie, życie społeczno-gospodarcze i ekologia, kultura i mass media (ChL 40-44; zob. DA 13-14; EN 70).

A. RODZINA PIERWSZĄ DZIEDZINĄ ZAANGAŻOWANIA SPOŁECZNEGO ŚWIECKICH

Pierwszym miejscem apostołstwa katolików świeckich jest środowisko rodzinne. Pomyślność społeczności ludzkiej i chrześcijańskiej wiąże się ściśle z sytuacją małżeństw i rodzin. Tymczasem znaczna część współczesnych małżeństw i rodzin przeżywa kryzys podstawowych wartości (zob. KDK 47; FC 6). Są one zagrożone przez egoizm, mentalność hedonistyczną i konsumpcyjną, ubóstwo materialne, kulturalne i moralne, a także przez kampanie propagujące antykoncepcję, aborcję, związki partnerskie i rozwody. To też według adhortacji apostołskiej *Christifideles laici* zadaniem świeckich w środowisku rodzinnym jest przede wszystkim „troska o to, by rodzina była świadoma własnej tożsamości, tego, że jest pierwszą i podstawową komórką społeczną [...], by zgodnie ze swym powołaniem była pierwszym miejscem humanizacji osoby i społeczeństwa” (ChL 40).

Szczególnym wyzwaniem apostołskim dla katolików świeckich są rodziny niepełne lub przeżywające różne trudności. Według II Polskiego Synodu Plenarnego główną przyczyną powodującą trudności egzystencjalne

rodzin jest ubóstwo, dotykające zwłaszcza rodziny wielodzietne⁷. Istotną przyczyną ubóstwa polskich rodzin jest utrzymująca się wciąż wysoka stopa bezrobocia, które nie tylko obniża standard życia rodzin, ale także „wzmaga niepokój o jutro, wywołuje stres u członków rodziny, potęguje konflikty, popycha w stronę rozmaitych uzależnień, kształtuje lub wzmaga postawy społeczne, rozwija poczucie niskiej wartości i obniża twórcze możliwości”⁸.

Przyczyną różnorodnych trudności polskich rodzin pozostaje wciąż alkoholizm i w nieco mniejszym zakresie narkomania. Owe patologie społeczne prowadzą rodziny nie tylko do degradacji materialnej, ale także do przestępstw, utraty pracy zarobkowej, niszczenia zdrowia, a w konsekwencji rozbitcia rodziny⁹. Do nowych niepokojących zjawisk społecznych w Polsce należy prostytutka nieletnich, zauważana zwłaszcza w wielkich aglomeracjach miejskich, oraz wzrastająca liczba samobójstw ludzi młodych, przeżywających różne trudności¹⁰.

Trudności życia rodzinnego w Polsce pojawiają również w sytuacji choroby, niepełnosprawności i starości. Trwająca od 1989 r. transformacja ustrojowa przyczyniła się do znacznego osłabienia zabezpieczeń socjalnych wymienionych grup. Emeryci i renciści żyją w Polsce w poczuciu zagrożenia, frustracji, braku życzliwości, a często także w trudnych warunkach materialnych¹¹.

Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin, zatwierdzone przez Konferencję Episkopatu Polski 1 maja 2003 r., rozróżnia rodziny w sytuacjach trudnych i rodziny w sytuacjach nieprawidłowych¹². Do pierwszej grupy należą, według tego dokumentu, małżeństwa bezdzietne, rodziny z dziećmi niepełnosprawnymi, rodziny z osobami uzależnionymi, rodziny z osobami w podeszłym wieku, rodziny doświadczone przez wypadki losowe oraz wdowy, wdowcy i osoby samotne. Do drugiej grupy należą natomiast rodziny rozbite i związki niesakramentalne.

Wskazane trudności życia rodzinnego stają się wyzwaniem przede wszystkim dla katolików świeckich. To głównie dzięki ich zaangażowaniu aposto-

⁷ II Polski Synod Plenarny. *Powołanie do życia w małżeństwie i rodzinie* nr 20. W: *II Polski Synod Plenarny (1991-1999)*. Poznań 2001 s. 37.

⁸ Tamże nr 22 (s. 38).

⁹ II Polski Synod Plenarny. *Posługa charytatywna Kościoła* nr 25. W: *II Polski Synod Plenarny (1991-1999)*. Poznań 2001 s. 222.

¹⁰ Pełnomocnik Rządu do Spraw Rodziny. *Raport o sytuacji polskich rodzin przyjęty przez Radę Ministrów dnia 21 lipca 1998 roku*. Warszawa 1998 s. 127-162.

¹¹ II Polski Synod Plenarny. *Posługa charytatywna Kościoła* nr 24 (s. 222).

¹² Konferencja Episkopatu Polski. *Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin*. Warszawa 2003 nr 66-74 (s. 50-55) [dalej skrót: DDR].

skiemu Kościół w Polsce jest w stanie nieść pomoc duszpasterską i charytatywną rodzinom niewydolnym w sposób adekwatny do ich sytuacji egzystencjalnej, społecznej i religijnej¹³.

B. APOSTOLAT SPOŁECZNY ŚWIECKICH W DZIEDZINIE POLITYKI

Od czasu Soboru Watykańskiego II Kościół zachęca katolików do aktywności politycznej, gdyż w ten sposób mogą oni przyczynić się do wspólnego dobra, a przez to torować drogę Ewangelii (DA 14; zob. KDK 73-76). Tymczasem wśród katolików w Polsce upowszechnia się opinia, że działalność polityczna jest czymś złym lub przynajmniej moralnie podejrzanym. Prawdą jest, że polityka w świecie współczesnym została zraniona egoizmem, korupcją i kultem władzy. Obserwacja polskiej sceny politycznej ostatnich lat nie napawa optymizmem i każe raczej przyznać rację znanej maksymie: „Władza deprawuje, a władza absolutna deprawuje w sposób absolutny”¹⁴. Sytuacja ta jest dramatycznym wołaniem o odnowę życia politycznego. Kościół powyższy apel kieruje w pierwszej kolejności do wiernych świeckich z nadzieją, że oni odnowią sferę polityki, wprowadzając do niej ducha chrześcijańskiego.

Jan Paweł II w encyklice *Laborem exercens* określił politykę jako „roztropną troskę o dobro wspólne” (LE 20), a w adhortacji apostolskiej *Christifideles laici* sprecyzował, że w polityce chodzi o różnego rodzaju działalność społeczną i prawodawczą, która „w sposób organiczny służy wzrastaniu wspólnego dobra” (ChL 42). Pojęcie dobra wspólnego należy do klasycznych w katolickiej nauce społecznej i można mówić o jego rozwoju w dziejach myśli chrześcijańskiej¹⁵. W rozumieniu Jana Pawła II dobro wspólne „nie jest zwykłą sumą korzyści partykularnych, ale wymaga ich oceny i pogodzenia w oparciu o sprawiedliwą hierarchię wartości i, w ostatecznym rozrachunku, o właściwe zrozumienie godności i praw osoby” (CA 91).

Adhortacja apostolska *Christifideles laici* nie wspomina o węższym znaczeniu pojęcia „polityka”, które obok troski o dobro wspólne oznacza również uczestnictwo w sprawowaniu władzy w państwie. O tym prawie

¹³ Zob. W. Przygoda. *Troska Kościoła o rodziny w sytuacjach trudnych*. „Ateneum Kapłańskie” 2007 nr 588 s. 239-253.

¹⁴ Zob. A. Wiszniewski. *Polityka – troska o dobrobyt wszystkich*. W: *Misja Kościoła w świecie*. „Akcja Katolicka” dzisiaj. Red. I. Dec. Wrocław 1995 s. 61-69.

¹⁵ Zob. J. Krucina. *Dobro wspólne. Teoria i jej zastosowanie*. Wrocław 1972; S. Kowalik. *Człowiek a społeczność. Zarys filozofii społecznej*. Lublin 1994 s. 232-241.

i obowiązku przypomina katolikom świeckim dokument II Polskiego Synodu Plenarnego, podkreślając przy tym ścisłą zależność między sprawowaniem jakiegokolwiek władzy w państwie a troską o dobro wspólne¹⁶. Wspomniany dokument wzywa polskich katolików do aktywnej obecności w sferze wąsko pojętej polityki, podkreślając, że jest to nie tylko ich prawo, ale także obowiązek sumienia oraz że ten rodzaj poświęcenia się dobru państwa zasługuje na pochwałę i szacunek¹⁷. Zdobywanie i sprawowanie władzy w państwie, a także decyzje dotyczące szczegółowych rozwiązań społeczno-ustrojowych katolicy świeccy podejmują jednak na własną odpowiedzialność¹⁸. Zgodnie bowiem z nauczaniem Soboru Watykańskiego II „nikomu nie wolno domagać się sankcji autorytetu kościelnego wyłącznie dla swego zdania” (KDK 43).

Szczególnie wartościowe w adhortacji apostolskiej *Christifideles laici* jest sprecyzowanie kryteriów, jakim powinno odpowiadać zaangażowanie apostolskie katolików w dziedzinie polityki¹⁹. Pierwszym i podstawowym kryterium uprawiania polityki w duchu chrześcijańskim jest „dążenie do wspólnego dobra wszystkich ludzi i całego człowieka” (ChL 42). Kolejnymi kryteriami są obrona i promocja sprawiedliwości, troska o uprawianie polityki w duchu służby oraz przestrzeganie zasady solidarności. Upragnionym celem solidarnej polityki jest natomiast pokój, o który chrześcijanie świeccy mają zabiegać, współpracując w tym zakresie ze wszystkimi ludźmi dobrej woli. Toteż „świeckim nie wolno traktować obojętnie, biernie i z dystansem tego wszystkiego, co jest z pokojem sprzeczne lub mu zagraża, jak przemoc, wojna, tortury i terroryzm, obozy koncentracyjne, militaryzacja polityki, wyścig zbrojeń oraz zagrożenie nuklearne” (ChL 42).

Zaangażowanie apostolskie świeckich w dziedzinie polityki stawia przed nimi coraz wyższe wymagania. W dokumencie z 24 listopada 2002 r. Kongregacja Nauki Wiary ostrzega katolików przed rozszerzającym się w świecie pluralizmem etycznym, który sankcjonuje rozkład rozumu i zasad naturalnego prawa moralnego. Jest on szkodliwy dla demokratycznego życia,

¹⁶ II Polski Synod Plenarny. *Kościół wobec rzeczywistości politycznej* nr 4. W: *II Polski Synod Plenarny (1991-1999)*. Poznań 2001 s. 84-85.

¹⁷ Tamże nr 13-14 (s. 87).

¹⁸ T. G o c ł o w s k i. *Czego uczyć się z Synodu w zakresie polityki i gospodarowania*. W: *Oddanie i wytrwałość. Recepcja II polskiego synodu plenarnego*. Red. W. Góralski, H. Seweryniak. Warszawa 2004 s. 228-232.

¹⁹ J. Z a b ł o c k i. *Świeccy w odnowie porządku doczesnego*. „Ateneum Kapłańskie” 1990 nr 487 s. 400-403; zob. K. T y s z k a. *Polityka według Jana Pawła II*. „Collectanea Theologica” 76:2006 fasc. 4 s. 179-185.

wymagającego trwałych fundamentów w postaci zasad etycznych, które ze swej natury i pełnionej w życiu społecznym roli nie mogą być przedmiotem negocjacji²⁰. Podstawą zaangażowania katolików w życiu politycznym jest chrześcijańska nauka moralna i społeczna. Dlatego katolikom nie wolno popierać w głosowaniu programu politycznego lub pojedynczej ustawy, których treści nie odpowiadałyby prawdom wiary i moralności chrześcijańskiej. Apostolstwo katolików polega m.in. na odrzuceniu kompromisu w dziedzinie ustaw dotyczących aborcji, eutanazji, społecznej ochrony nieletnich oraz współczesnych form niewolnictwa, zwłaszcza narkomanii i prostytucji²¹.

Świeckość, według katolickiej nauki społecznej, polega na autonomii sfery obywatelskiej i politycznej w stosunku do sfery religijnej i kościelnej, ale nie w stosunku do sfery moralnej (KDK 76). Dlatego Kościół wzywa katolików świeckich do spójności życia moralnego i społecznego. Zwornikiem tej spójności jest prawda o godności człowieka i prawidłowo ukształtowane sumienie. Chrześcijanin powinien każdą sytuację życiową i każdą formę zaangażowania społecznego wykorzystać do ćwiczenia się w wierze, nadziei i miłości (ChL 59; zob. DA 4). Katolicy świeccy są posłani do świata, aby przekształcić go w Chrystusie w nowe stworzenie (DA 6). Powinni zatem pamiętać, że tylko wewnętrzne zjednoczenie z Chrystusem gwarantuje powodzenie ich misji w świecie. Trudne zadanie odnowy świata domaga się stałej formacji laikatu oraz ich troski o rozwój życia duchowego.

C. ZAANGAŻOWANIE APOSTOLSKIE ŚWIECKICH W ŻYCIU SPOŁECZNO-GOSPODARCZYM

Według adhortacji apostolskiej *Christifideles laici* zaangażowanie apostolskie świeckich w dziedzinie gospodarki stanowi istotny punkt ich służby na rzecz społeczeństwa (ChL 43). Odwołując się do nauczania Soboru Watykańskiego II, Jan Paweł II przypomina świeckim najważniejsze zasady

²⁰ Kongregacja Nauki Wiary. *Nota doktrynalna o niektórych aspektach działalności i postępowania katolików w życiu politycznym* nr 3. „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 24:2003 nr 2 s. 50-51.

²¹ „[...] gdy nie jest możliwe odrzucenie lub całkowite zniesienie ustawy aborcyjnej już obowiązującej lub poddanej pod głosowanie: w takim przypadku parlamentarzysta, którego osobisty absolutny sprzeciw wobec przerywania ciąży byłby jasny i znany wszystkim, postąpiłby słusznie, udzielając poparcia propozycjom, których celem jest ograniczenie szkodliwości takiej ustawy i zmierzającym w ten sposób do zmniejszenia jej negatywnych skutków na płaszczyźnie kultury i moralności publicznej” (tamże nr 3 s. 51; zob. EV 73). Zob. M. Zięba. *Chrześcijaństwo, polityka, ekonomia. Prawdy i kłamstwa*. Kraków 2003 s. 101-107.

apostolatu społecznego w dziedzinie gospodarki, a w kwestiach szczegółowych odsyła ich do lektury swojej encykliki z 1987 r. *Sollicitudo rei socialis* (SRS). Najważniejszą zasadą zaangażowania w życie społeczno-gospodarcze jest człowiek, będący „twórcą, ośrodkiem i celem całego życia gospodarczo-społecznego” (KDK 63). Drugą zasadą jest powszechne przeznaczenie dóbr świata. W służbie powszechnego przeznaczenia dóbr pozostaje również własność prywatna, która ma w swojej istocie pełnić funkcję społeczną. Wobec dramatu współczesnej nędzy i niesprawiedliwości katolicy świeccy mają dawać świadectwo międzyludzkiej solidarności i preferencyjnej miłości ubogich poprzez styl życia, sposób korzystania z dóbr ziemskich, obywatelskie uczestnictwo w sprawiedliwych decyzjach ekonomicznych i politycznych oraz własne zaangażowanie w programy międzynarodowe (SRS 47). W działalności społeczno-gospodarczej katolik powinien zawsze stawiać wartości etyczne przed ekonomicznymi.

Adhortacja apostołska *Christifideles laici* przypomina, że bezpośrednim i powszechnym narzędziem rozwoju gospodarczego – a zarazem prawem i powinnością każdego człowieka – jest praca, którą katolicy świeccy powinni podejmować i wykonywać z zawodową kompetencją, uczciwością, traktując ją jako drogę osobistego uświęcenia (ChL 43). Przemiany zachodzące w dzisiejszym świecie wymagają zaangażowania świeckich w rozwiązywanie ważnych problemów społecznych, a zwłaszcza problemu bezrobocia, złej organizacji i podziału pracy oraz niesprawiedliwości w międzynarodowych systemach handlu, finansów i wymiany technologicznej itp. Wnosząc ducha chrześcijańskiego do nowoczesnych przedsiębiorstw i biur, katolicy świeccy mogą przyczynić się do umacniania podmiotowego charakteru pracy ludzkiej²².

W związku z rozwojem społeczno-gospodarczym pozostaje kwestia ekologiczna. Według Jana Pawła II troska o świat natury powierzony człowiekowi przez Boga jawi się dzisiaj jako nabierające coraz większego znaczenia zadanie katolików świeckich. Stwórca nie przekazał bowiem człowiekowi absolutnej władzy nad naturą. Jest ona ograniczona nie tylko prawami biologicznymi, lecz także podlega normom moralnym (ChL 43; zob. SRS 34). Człowiek jest powołany do tego, aby rozumnie i z miłością korzystał z darów otrzymanych od Boga i przekazał je, jeśli nie w formie ulepszonej, to przynajmniej nieuszkodzonej następnym pokoleniom. Jako właściwą postawę wobec środowiska naturalnego Kościół wskazuje ascezę konsumpcyjną, która stawia opór naciskowi drugorzędnych potrzeb oraz zwalcza wszelkie

²² Zob. J. P a t e r. *Ludzi pracy duszpasterstwo*. W: *Leksykon teologii pastoralnej* s. 439-441.

marnotrawstwo i rozrzutność. Kościół zachęca ponadto, aby katolicy nie przyczyniali się do pogłębiania kryzysu ekologicznego, ale troszczyli się o poszanowanie najbliższego otoczenia. Szczególnym miejscem działalności apostołskiej katolików na rzecz ochrony środowiska są ruchy ekologiczne, odwołujące się do społecznego nauczania Kościoła dotyczącego ochrony środowiska naturalnego i starające się wykorzystać godziwe środki do zahamowania kryzysu ekologicznego²³.

Dokument II Polskiego Synodu Plenarnego, ukazując stan przeobrażeń ekonomiczno-gospodarczych w Polsce po 1989 r., wskazał równocześnie rozległe obszary apostołatu świeckich w tej dziedzinie. Bieda, bezrobocie, poczucie krzywdy rodzą postulat ożywienia apostołstwa charytatywnego. Osłabienie etosu pracy, wynikające w dużej mierze z demoralizacji okresu PRL-u, wymaga jego odnowy. Zniszczone w okresie PRL-u struktury społeczno-gospodarcze przez centralizację państwa i jego monopolizację ideologiczną wymagają odbudowy wielu instytucji gospodarczych, a nade wszystko kultury życia społeczno-gospodarczego. Laicyzacja życia społecznego i pogoń za zyskiem w okresie przeobrażeń gospodarczych zaowocowały desakralizacją niedzieli, co zagraża harmonijnemu rozwojowi człowieka i niszczy rodzinę, dlatego nie może być dłużej tolerowane przez katolików²⁴. Ponadto Synod wzywa katolików do walki z grzechami w sferze ekonomiczno-gospodarczej, wymieniając niektóre z nich, i zachęca do budowania relacji między pracodawcami a pracownikami opartej na zasadzie solidarności²⁵.

Zaangażowanie gospodarcze katolików świeckich nakłada na nich obowiązek kształtowania sumienia w zakresie etyki życia gospodarczego i etyki zawodowej. Trzeba pamiętać, że przesłanie Kościoła do świata ekonomiczno-gospodarczego ma charakter przede wszystkim etyczny. Dlatego szczególnie ważne w apostołstwie świeckich w tym sektorze życia społecznego jest uczenie prawa własności i godziwego korzystania z niego, opcja preferencyjna na rzecz ubogich, podkreślanie obowiązku pracy i uprawnień z niej płynących, przekazywanie zasad etycznych obowiązujących przedsiębiorców i handlowców itp.²⁶ To z kolei wymaga ciągłego poznawania katolickiej nauki społecznej, zawierającej podstawowe wymagania etyki życia gospodarczego. Rodzi to postulat propagowania zasad życia spo-

²³ M. Fiałkowski. *Ekologia*. W: *Leksykon teologii pastoralnej* s. 235-237.

²⁴ II Polski Synod Plenarny. *Kościół wobec życia społeczno-gospodarczego* nr 26-29 (s. 73-74).

²⁵ Tamże nr 41-42 (s. 76-77).

²⁶ J. Wał. *Apostolat w życiu społeczno-gospodarczym*. W: *Teologia pastoralna*. T. 2. Red. R. Kamiński. Lublin [Wrocław] 2002 s. 531.

łeczno-gospodarczego w duszpasterstwie zwyczajnym oraz tworzenia wyspecjalizowanych ośrodków formacyjnych, przygotowujących katolików do apostolatu w sferze ekonomiczno-gospodarczej²⁷.

D. EWANGELIZACJA ŚWIATA KULTURY I MEDIÓW

Służba na rzecz osoby i społeczeństwa wyraża się, zdaniem Jana Pawła II, m.in. w tworzeniu i przekazywaniu kultury (ChL 44). W adhortacji apostołskiej *Christifideles laici* papież przywołał soborowe określenie kultury, wskazując, że jest nią „wszystko, czym człowiek doskonali i rozwija wielorakie uzdolnienia swego ducha i ciała” oraz co „w dziełach swoich w ciągu wieków wyraża, przekazuje i zachowuje” (KDK 53). Chociaż to określenie zawiera aspekt przedmiotowy i podmiotowy pojęcia kultury, to jednak w swoim nauczaniu Jan Paweł II szczególnie podkreślał znaczenie tego drugiego. W siedzibie UNESCO w Paryżu powiedział, że „kultura jest właściwym sposobem istnienia i bytowania człowieka. [...] Jest tym, przez co człowiek jako człowiek staje się bardziej człowiekiem”²⁸.

Kultura szeroko rozumiana jest rozległym zakresem apostołstwa świeckich, tym bardziej że kultura współczesna odznacza się oderwaniem od wartości chrześcijańskich i ogólnoludzkich, przez co często nie jest zdolna do odpowiedzi na pytania człowieka o sens życia, prawdę i dobro. Dlatego Jan Paweł II zachęca wiernych świeckich, aby „z odwagą i twórczą inteligencją byli obecni w uprzywilejowanych miejscach kultury, jakimi są szkoły i uniwersytety, ośrodki badań naukowych i technicznych oraz środowiska twórczości artystycznej i humanistycznej refleksji” (ChL 44). Celem apostołskiego zaangażowania świeckich jest nie tylko oczyszczanie kultury z tego, co się sprzeciwia godności człowieka i nie służy jego dobru, lecz także podnoszenie poziomu kultury przez wprowadzenie w nią wartości chrześcijańskich. Zadaniem katolików świeckich, na co wskazywał już papież Paweł VI, jest przepajanie kultury wszystkich narodów Ewangelią (EN 20).

W przemówieniu do pierwszej grupy polskich biskupów, przybyłych w 2005 r. z wizytą *ad limina Apostolorum*, papież Benedykt XVI apelował do Polaków, aby promować kulturę chrześcijańską nie tylko w rodzimym

²⁷ M. Fiałkowski. *Obecność Kościoła w życiu gospodarczym*. „Roczniki Teologiczne” 53:2006 z. 6 s. 13.

²⁸ Jan Paweł II. *W imię przyszłości kultury* [2 VI 1980]. W: tenże. *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie*. Red. M. Radwan, S. Wylęzek, T. Gorzkula. Rzym–Lublin 1988 s. 54-55.

kraju, lecz także w zsekularyzowanych społeczeństwach Europy. Papież podkreślił, że bogatego dziedzictwa kulturowego opartego na wartościach chrześcijańskich, jakie Polacy otrzymali od poprzednich pokoleń, nie wystarczy zachować tylko dla przyszłych pokoleń Polaków, lecz należy je pokazywać i przekazywać innym narodom Europy²⁹.

Dziedzina współczesnej kultury są środki społecznego komunikowania. Dzisiaj media są ważnym czynnikiem kształtującym mentalność i obyczaje poszczególnych ludzi i społeczeństw. Dlatego adhortacja apostolska *Christifideles laici* wzywa odbiorców kultury za pośrednictwem mass mediów do wyrobienia w sobie zmysłu krytycznego, zdecydowanego przeciwstawiania się wszelkim formom monopolizacji i manipulacji oraz umiłowania prawdy i dobra. Szczególną odpowiedzialność za apostolat medialny ponoszą katolicy świeccy pracujący w mediach. Są oni wezwani do obrony podstawowych wartości ogólnoludzkich i chrześcijańskich oraz do głoszenia Ewangelii przez media (ChL 44).

3. KIERUNKI ODNOWY APOSTOLATU SPOŁECZNEGO KATOLIKÓW ŚWIECKICH W POLSCE

Wyzwaniem pastoralnym wobec Kościoła w Polsce jest bierność wielu świeckich w sferze życia publicznego w ogóle, a w działalności politycznej w szczególności³⁰. Katolikom zależnym, leniwym lub tkwiącym w oportunizmie politycznym, typowym dla epoki PRL-u, warto stale przypominać apel Jana Pawła II zawarty w adhortacji apostolskiej *Christifideles laici*: „Nowe sytuacje – zarówno w Kościele, jak i w życiu społecznym, ekonomicznym, politycznym i kulturalnym – domagają się dzisiaj ze szczególną siłą zaangażowania świeckich. Bierność, która zawsze była postawą nie do przyjęcia, dziś

²⁹ „Polska otrzymała od poprzednich pokoleń bogate dziedzictwo kulturowe oparte na wartościach chrześcijańskich. Z takim dziedzictwem weszła do Unii Europejskiej. Wobec nasilającego się procesu sekularyzacji i odwrotu od wartości chrześcijańskich nie może tego dziedzictwa utracić. Przeciwnie, negatywne postawy i zagrożenia dla kultury chrześcijańskiej, które są widoczne także w Polsce, są dla Kościoła wezwaniem do wysiłku na rzecz stałej ewangelizacji kultury. Chodzi o to, aby treścią i wartościami Ewangelii zostały przepojone kategorie myślenia, kryteria ocen i normy ludzkiego działania tak w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym” (Benedykt XVI. *Misja Kościoła w dziedzinie wychowania. Przemówienie do I grupy biskupów polskich* [26 XI 2005]. „L’Osservatore Romano” (wyd. polskie) 27:2006 nr 2 s. 30).

³⁰ Zob. R. Kamiński. *Kościół a życie polityczne jako problem pastoralny*. „Roczniki Teologiczne” 53:2006 z. 6 s. 17-33.

bardziej jeszcze staje się winą. Nikomu nie godzi się trwać w beczynności” (ChL 3). Potrzeba zatem wzmożonej działalności duszpasterskiej, mającej na celu ożywienie zaangażowania świeckich w różnych sferach życia publicznego. Priorytetem Kościoła w Polsce powinien być zatem rozwój wielorakich form duszpasterstwa społecznego, szczególnie przez organizowanie elitarnych grup i środowisk chrześcijańskich, a także przez powoływanie szkół formacji społeczno-politycznej, etyczno-gospodarczej, kulturalnej i medialnej.

Słabość elit politycznych katolików w Polsce potwierdza fakt, że nie potrafiły one przez 20 lat wolności zbudować trwałej i mocnej partii chadeckiej. Wynika to z braku fachowego przygotowania przywódców politycznych, gdyż dobre studia polityczne tak w Polsce, jak i na Zachodzie były dostępne w okresie PRL-u tylko dla dzieci prominentów komunistycznych. Z kolei hierarchia Kościoła w Polsce popierała w tym okresie oportunizm wobec komunistycznego systemu politycznego, a katolicy świeccy byli wprost zachęceni do odmowy uczestnictwa w partiach politycznych. To wyjaśnia, dlaczego w Polsce stale wydłuża się proces kształtowania chrześcijańskich elit politycznych i proces rozwoju dojrzałej demokracji³¹. Kościół hierarchiczny nie jest dzisiaj w stanie zastąpić wiernych świeckich w realizacji zadania kształtowania elit i przywódców politycznych, ale może ich wspierać poprzez ukazywanie im ewangelicznych fundamentów porządku publicznego, przypomnienie zasad uczestnictwa chrześcijan w życiu publicznym oraz propagowanie katolickiej nauki społecznej w ramach duszpasterstwa. Zadaniem Kościoła jest także popieranie organizacji pozarządowych, stowarzyszeń wiernych oraz promocja wolontariatu, ponieważ doświadczenie profesjonalnie zorganizowanej pracy społecznej jest dobrą szkołą późniejszego profesjonalnego zaangażowania w działalność polityczną lub inną sferę życia publicznego.

Ważnym kierunkiem odnowy apostolatu społecznego katolików świeckich jest ożywienie ich zaangażowania w tworzenie kultury i krytyczny odbiór wytworów kultury, zwłaszcza za pośrednictwem mediów masowych. Wciąż aktualne są słowa Jana Pawła II przywołane w dokumencie II Polskiego Synodu Plenarnego, że „wiara, która nie staje się kulturą, jest wiarą nie w pełni przyjętą, nie w całości przemyślaną, nie przeżyta wiernie”³². Stąd

³¹ Zob. P. K r y c z k a. *Kościół a kształtowanie się systemu politycznego w Polsce*. W: *Wiarygodność Kościoła wobec przemian w Polsce. Quo vadis Ecclesia Polonorum?* Red. M. Rusecki. Pelplin–Lublin 1994 s. 105-114.

³² J a n P a w e ł I I. *Przemówienie do uczestników kongresu włoskich organizacji zajmujących się kulturą*. Rzym 16 I 1982. W: II Polski Synod Plenarny. *Ewangelizacja kultury i środków społecznego przekazu* nr 17 (s. 105).

troską Kościoła w Polsce powinna być obrona polskiej kultury narodowej, kształtowanie kultury moralnej, obrona *sacrum* w kulturze, promocja twórczości rodzimej, a szczególnie kultury regionalnej. Można to czynić na wiele sposobów, m.in. przez organizowanie domów kultury w dawnych domach katolickich lub salach katechetycznych, tworzenie lokalnych środowisk twórców, organizowanie festiwali piosenki, przeglądów filmów, wernisaży malarstwa, wystaw rzeźby, wieczorów literackich, dni kultury chrześcijańskiej itp. Ważnym zadaniem Kościoła w Polsce jest troska o media katolickie, gdyż one umożliwiają świeckim udział w debacie publicznej na ważne dla narodu i Kościoła tematy. Miejscem apostołstwa świeckich w dziedzinie kultury są także parafialne gazety i strony internetowe, które powinny być zdominowane twórczością pisarską i dziennikarską świeckich. Ważnym zadaniem duszpasterzy, katechetów i rodziców jest edukacja medialna dzieci i młodzieży.

Kościół w Polsce powinien zintensyfikować swoją troskę o rozwój ruchów i stowarzyszeń wiernych, gdyż zapełniają one próżnię społeczną istniejącą między przywódcami religijnymi a społecznością przeciętnych katolików³³. Przyczyniają się one do rozwoju życia chrześcijańskiego, pogłębienia wiedzy religijnej i duchowości katolików oraz wspierają ich w formacji sumień i przekonań moralnych. Zrzeszenia pomagają katolikom świeckim odkrywać ich powołanie oraz dodają odwagi w realizacji apostołatu w życiu społecznym. W Polsce przede wszystkim dzięki zrzeszeniom katolików świeckich parafie nie są wyłącznie agencjami usług religijnych, ale dynamicznymi wspólnotami życia chrześcijańskiego. Ruchy i stowarzyszenia chrześcijańskie mają także coraz większy wpływ na życie społeczne i polityczne. Członkowie zrzeszeń są obecni w mediach, zabierają głos w ważnych debatach społecznych, np. na temat aborcji, związków homoseksualnych, systemu wychowania dzieci i młodzieży itp.

Wielkim wyzwaniem dla Kościoła w Polsce jest formacja chrześcijańska katolików świeckich. Największym bowiem problemem świeckich w Polsce, podobnie chyba jak w innych krajach, jest rozłam między wiarą wyznawaną a życiem codziennym (zob. KDK 43). II Polski Synod Plenarny ubolewa nad tym, że zbyt słaba jest świadomość religijna katolików świeckich, że martwa jest wiara pozbawiona konsekwencji w życiu rodzinnym, zawodowym i społecznym³⁴. Badania socjologiczne wykazują, że przekonania religijne Pola-

³³ W. P r z y g o d a. *Apostolat świeckich w Polsce w czterdzieści lat po Soborze Watykańskim II*. „Teologia Praktyczna” 7:2006 s. 54.

³⁴ II Polski Synod Plenarny. *Sól ziemi. Powołanie i posłannictwo świeckich* nr 26 (s. 152).

ków mają mały wpływ na pracę zawodową i postawy polityczne³⁵. Zmiana tego stanu wymaga integralnej i systematycznej formacji katolików świeckich. Dzisiaj podmiotami tej formacji są m.in. wydziały teologiczne, różnorodne zrzeszenia chrześcijańskie oraz media katolickie. Niestety formacja ta obejmuje zbyt mały odsetek polskich katolików. Powszechna formacja świeckich domaga się intensyfikacji funkcji nauczania w szkołach i parafiach³⁶, zorganizowania lub rozszerzenia zakresu systematycznej katechezy dorosłych³⁷, a także tworzenia wśród katolików grup samokształceniowych, profilowanych na praktyczne przygotowanie do zaangażowania w działalność społeczną, polityczną i kulturalną.

*

W przemówieniu do drugiej grupy biskupów polskich przybyłych w 2005 r. z wizytą *ad limina Apostolorum* Benedykt XVI podkreślił, że „jednym z głównych celów działalności laikatu w świecie jest odnowa moralna społeczeństwa”, i dodał, że „nie może być ona powierzchowna, wycinkowa i doraźna. Powinna charakteryzować się głęboką przemianą w etosie ludzi, to znaczy przyjęciem właściwej hierarchii wartości, według której kształtować się będą postawy”³⁸. Odnowa moralna społeczeństwa – to wciąż aktualne, a zarazem niezwykle trudne, zadanie laikatu w świecie współczesnym. W realizacji tego trudnego zadania świeccy mają prawo oczekiwać wsparcia ze strony duszpasterzy i osób konsekrowanych. Zadaniem duszpasterzy jest ciągłe przypominanie katolikom świeckim o ich obowiązku uczestnictwa w misji odnowy moralnej społeczeństwa, a także ich formacja intelektualna i duchowa. Dzisiaj szczególnie ważne wydają się dwa wymiary tej formacji: przekaz wiedzy z zakresu katolickiej nauki społecznej i formacja prawego sumienia chrześcijańskiego.

³⁵ J. Mariański. *Religijność a życie społeczne*. W: *Kościół i religijność Polaków 1945-1999*. Red. W. Zdaniewicz, T. Zembrzusi. Warszawa 2000 s. 408-425.

³⁶ Zob. J. Bagrowicz. *Kościelne wychowanie młodzieży do życia społeczno-politycznego*. W: *Kościół w życiu publicznym. Teologia polska i europejska wobec nowych wyzwań. Materiały z VII Kongresu Teologów Polskich. KUL 12-15 września 2004*. T. 1. Lublin 2004 s. 229-246.

³⁷ Zob. K. Misiaszek. *Polityczno-społeczny wymiar katechezy dorosłych*. W: *Kościół w życiu publicznym* t. 1 s. 247-257.

³⁸ Benedykt XVI. *Ewangelizacja zadaniem wszystkich. Przemówienie do II grupy biskupów polskich* [3 XII 2005]. „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 27:2006 nr 2 s. 33.

BIBLIOGRAFIA

- Borutka T.: Zadania społeczne laikatu. Bielsko-Biała: Instytut Teologiczny im. Jana Kantego 1996.
- Czartoryski A. J.: Polityką kieruje nie tylko interes, ale i moralność. Warszawa: Meritom 1992.
- Czekański M.: Chrześcijanin wobec wyborów politycznych. Kraków: Wyd. „M” 2000.
- Fiałkowski M., Pamuła S. [i in.]: Apostolat społeczny katolików świeckich. W: Teologia pastoralna. Red. R. Kamiński. Lublin [Wrocław]: Atla 2] 2002 s. 507-598.
- Gawski Z.: Apostolstwo świeckich a polityka. W: W czterdziestolecie Soboru Watykańskiego II. Refleksja Wydziału Teologii KUL. Red. A. Czaja, L. Górka, J. Pałucki. Lublin: Wydawnictwo KUL 2007 s. 399-410.
- Gocko J.: Kościół obecny w świecie – posłany do świata. Lublin: Wydawnictwo KUL 2003.
- Kościół w życiu publicznym. Materiały z VII Kongresu Teologów Polskich. (KUL 12-15 IX 2004). T. 1-2. Lublin: Wydawnictwo KUL 2004.
- Mazurkiewicz P.: Kościół i demokracja. Warszawa: IW PAX 2001.
- Nagórny J.: Pośannictwo chrześcijan w świecie. Lublin: RWKUL 1998.
- Pamuła S.: Kościół w procesie unifikacji Europy. „Roczniki Teologiczne” 54:2007 z. 6 s. 261-270.
- Półtorak K.: Duszpasterskie wyzwania wobec Kościoła w Polsce. Dwie wizyty polskich biskupów *ad limina Apostolorum* w 1998 i 2005 roku. „Roczniki Teologiczne” 54:2007 z. 6 s. 271-287.
- Tyszką K.: Benedykt XVI o laikacie. „Collectanea Theologica” 76:2006 fasc. 4 s. 185-189.
- Zięba M.: Chrześcijanie, polityka, ekonomia. Prawdy i kłamstwa. Kraków: Wyd. „M” 2003.

REALIZATION OF THE SOCIAL APOSTOLATE OF LAY PEOPLE
IN THE CONTEMPORARY POLAND

S u m m a r y

The need of reflection on the tasks of the lay people in the Church and in the world twenty years after the Apostolic Exhortation *Christifideles laici* was published seems obvious. From the point of view of an observer living in Poland it must be said that recently the discussion on the role of the laity in the Church and in the world has been outshone by the big problems connected with the systemic transformation of the country and Poland's accession to the European Union. The author of the article, leaving the question of the role of the laity in the Church to other authors, focuses on the possibilities that exist now, and at the same time on the difficulties and limitations of realization of apostolic tasks by Polish Catholics in different parts of social life. The starting point for this reflection is outlining the modern social-cultural context for the apostolic involvement of the Catholics in the world, and the point it strives to reach is showing the direction for a revival of the social apostolate of the laity in Poland.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: Apostolstwo świeckich, apostolat społeczny, życie polityczne, życie gospodarcze, apostolat kultury, odnowa apostolatu w Polsce, adhortacja *Christifideles laici*.

Key words: apostolate of the laity, social apostolate, political life, economic life, cultural apostolate, revival of the apostolate in Poland, the *Christifideles laici* exhortation.